

4. Geyko Є.В. Психологічні аспекти тисливості у структурі особистості / Є.В. Geyko // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія 12 : Психологічні науки. – 2014. – Вип. 45. – С. 199 – 206.

5. Zavatska N.Є. Психологічна допомога молоді при адаптативних розладах та виділеннях у поведінці / N.Є. Zavatska, I.V. Vaschenko, V.YU. Zavatskiy // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. пратс Шидноукраїнського національного університету імені Володимира Дала. – Северодонецьк : Вид-во SNU ім. В. Дала, 2018. – № 3 (47). – Т.1. – С. 160 – 170.

Піддубняк С.В.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL TECHNOLOGIES OF THE RELAXATION OF AUTOAGGRESSIVE BEHAVIOR OF YOUTH

The article outlines the peculiarities of personal differentiation and socio-psychological means of correction of the auto-aggressive behavior of youth. The comprehensive study was conducted and the structural and functional features and the leading determinants of young people auto-aggressive behavior in a modern society were systemised. The socio-psychological typology specificity of the auto-aggressive behavior manifestations of youth is determined according to the suicidal risk level (the highest, high, lower, low) and its indicators (emotional, cognitive, social). The criteria for assessing the socio-psychological peculiarities of personality differentiation and the configuration of the content characteristics of young people's auto-aggressive behavior taking into account the indicators of suicidal risk are singled out.

The effectiveness of a differentiated socio-psychological correction program for the auto-aggressive behavior of young people in a modern society is proposed and proved; the program is built on principles of equivalence, consistency, perspective, differentiated forecasting, dynamism and on the basis of existential-humanistic, personality-oriented, cognitive-behavioral, resource and reflexive approaches.

Key words: youth, auto-aggressive behavior, suicidal risk, personal differentiation of auto-aggressive behavior, psychological correction.

Піддубняк Сергій Васильович – здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Дала, м. Северодонецьк.

УДК 316.64: 159.99

Склярук А. В.

ЗМІСТОВНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ У ПРОБЛЕМНИХ СІМ'ЯХ: АНАЛІЗ СІМЕЙНИХ СТАБІЛІЗАТОРІВ

У статті досліджуються змістовні аспекти соціалізації дитини в проблемній сім'ї, аналізуються стабілізатори проблемної сімейної системи: сімейні правила, міфи, історії, що задають характер стосунків між членами

родини. Доводиться, що уся сукупність цих чинників створює властиву для певного типу конфігурації сімейної взаємодії атмосферу соціалізації дитини, є тканиною соціалізації дитини в сім'ї. Зазначено, що саме ці змістовні аспекти призводять до тієї чи іншої інтерпретації досвіду, набутого дитиною у батьківській сім'ї, що в подальшому виражається в певному типі репродукції сімейного досвіду.

Ключові слова: *проблемна сім'я, соціалізація, соціалізація в проблемній сім'ї, соціалізувальний вплив сім'ї.*

Постановка проблеми. Сімейна взаємодія реалізується перш за все в певних типах взаємодії, що передбачають перевагу тих чи тих поведінкових патернів у поведінці членів сім'ї. Переважаюча конфігурація стосунків у сім'ї визначає організацію контактів між її членами, наявність чи відсутність коаліцій між ними, ступінь відкритості чи закритості сімейної системи. Її функціонування регулюється сімейними стабілізаторами (сімейними правилами, міфами, історіями), що задають характер стосунків членів родини. Уся сукупність цих чинників створює властиву для певного типу конфігурації сімейної взаємодії атмосферу соціалізації дитини, є тканиною соціалізації дитини в сім'ї. Стабілізатори внутрішньосімейних відносин (сімейні міфи, правила, історії) покликані покращити функціонування сімейної системи, зберегти гомеостаз у ній. Дані явища, з одного боку, пояснюють детермінацію порушеного функціонування сімейної системи, з іншого – дають більш чітке уявлення про ті змістовні аспекти сімейних стосунків, що призводять до викривлення функціонування подружжя та наявність специфічних утворень (конфігурацій, коаліцій, тощо) у подружній взаємодії. Адже, за кожною конфігурацією взаємодії як у проблемній сім'ї, так і в родині, яка нормально функціонує, стоїть низка міфів, правил, проблем, що організують їх функціонування, а також мають свій вплив на соціалізацію особистості в сім'ї.

Сімейна соціалізація є надзвичайно актуальним напрямом досліджень у сфері соціальної психології. Цей напрям, який виокремився і став предметом психологічних досліджень у багатьох країнах світу в 60 – 70-ті роки минулого століття, залишається надзвичайно актуальним і дискусійним донині, особливо в інформаційних та постінформаційних суспільствах, де панівними стають ідеологія та методологія постмодерну, за яких пріоритет надається не закономірностям, механізмам, алгоритмам, моделям, схемам і т.ін., а технологіям існування й функціонування в умовах хаосу, турбулентності і невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні часи деякі дослідники з різних країн світу, що є прибічниками найрізноманітніших психологічних напрямів і соціально-психологічних шкіл, пропонували свої підходи до аналізу численних проблем, пов'язаних із сімейною соціалізацією (І. С. Кон, Дж. Мід, М. Мід, В. В. Москаленко, О. В. Петрунько, Дж. Роттер, В. О. Татенко та ін.) [2; 3; 4; 5; 7]. Зокрема, значний внесок у розробку цього питання зробили

представники наукової школи біхевіоризму, які активно досліджували зв'язок соціального навчання дітей з їх когнітивним розвитком і поведінкою (А. Бандура, Л. Берковітц, Дж. Доллард, Б. Скіннер В. Уолтерс) [5; 7]. Чимало уваги було приділено й особливостям формування статевої ідентифікації дітей в родині (І.С.Кон, О.В. Петрунько) [2; 5], формуванню самооцінки дитини в сім'ї та іншим емпіричним показникам, за якими можна оцінити успішність соціального навчання дитини в традиції біхевіоризму.

Значним є внесок у розробку проблематики сімейної соціалізації і представників інших наукових напрямів, серед яких, зокрема, Н. Смельзер (аналізував становлення самооцінки дітей); С.М. Макхоул, К.М. Стокер (досліджували взаємини між дітьми в сім'ї); Б. Торн (гендерне виховання дітей); І. Фівац-Депьюрзіч (взаємодія «батьки – діти»); К. Бродерік (системні теорії сімейної соціалізації) та ін. Своєю чергою, представники символічного інтеракціонізму, серед яких і Дж. Мід з його концепцією ролівої соціалізації [3], аналізують процес здійснення батьками функцій контролю, підтримки, влади стосовно дітей (Л. Маккобі, Дж. Мартін, Дж. Роттер). Зокрема, в рамках цього напрямку досліджено вплив батьківської підтримки на розвиток соціальної компетентності дітей (Д. Баумрінд) [1; 7].

Процес інтеріоризації досвіду і його подальша репродукція у вигляді власних патернів поведінки є ключовим механізмом соціалізації дитини у проблемній сім'ї. З огляду на це вагомим завданням нашого дослідження було виокремлення та змістовий опис конструктів, використаних випробуваними представниками проблемних сімей для опису їх стосунків у проблемній сім'ї. Саме ці змістовні аспекти призводять до тієї чи іншої інтерпретації досвіду, набутого дитиною у батьківській сім'ї. Така інтеріоризація в подальшому виражається в певному типі репродукції сімейного досвіду особистістю [7]. Отже, **мета статті** полягає в аналізі змістовних аспектів соціалізації дитини в проблемній, а саме її стабілізаторів (сімейних правил, історій, міфів).

Виклад основного матеріалу. Для дослідження механізмів соціалізувальних впливів, які діють у проблемних сім'ях нами розроблено та реалізовано (протягом 2010-2013 рр..) програму дослідження, яка включала в себе два етапи:

1. Вивчення особливостей конфігурації сімейної системи проблемної сім'ї, що передбачало використання методики «Просторова соціограма сім'ї» (К. Герінг). Застосування цієї методики дало змогу виявити параметри сімейної системи проблемної сім'ї, що відображають порушення її функціонування і чинять вплив на соціалізацію дитини, формування способу репродукції її сімейного досвіду.

2. Вивчення змістових аспектів соціалізації дитини в проблемній сім'ї (сімейних правил, історій, міфів), що передбачало застосування напівструктурованого інтерв'ю з метою отримання сукупності емпіричних даних про всі категорії соціалізувальних впливів на дітей із проблемних сімей

для проведення подальшої їх кластеризації. Виокремленні кластери відображають змістові аспекти соціалізації дитини у проблемній сім'ї.

У дослідженні прийняли участь дві групи сімей: експериментальна та контрольна. Для чіткої диференціації сімей і можливості їх включення до експериментальної групи нами обрані ті сім'ї, що перебували на обліку у Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Запорізької області (далі по тексту – ЦСССДМ). Це і стало формальним критерієм відбору сімей до експериментальної групи. Змістовно проблемні сім'ї розглядалися як такі, що в першу чергу є дисфункціональними, тобто мають порушення функціонування сімейної системи. Така змістова інтерпретація специфіки проблемної сім'ї уможливила відбір методичних засобів для її вивчення. За цими критеріями експериментальну групу склали 275 сімей.

Для порівняння порушення функціонування сімейної взаємодії нами були включені показники дослідження представників контрольної групи, яку склали 250 сімейних пар, що визначені нами як нормально функціонуючі (ці сімейні пари не перебувають на обліку в ЦСССДМ і, судячи з первинної бесіди, не мають проблем функціонування).

Таблиця 1

Вираженість сімейних проблем у проблемних сім'ях та сім'ях, які нормально функціонують, %

Сімейна проблема	ЕГ	КГ	φ*
не вистачає грошей	42	35	1,65*
батько руйнує сім'ю	37	8	8,39**
мати руйнує сім'ю	5	0	5,16**
дитина руйнує сім'ю	9	0	6,96**
інші члени сім'ї дезорганізують життя	15	8	2,53**
батьки не приймають участь у житті сім'ї разом	9	0	9,96**
забагато обмежень для дитини	6	5	0,5
соціум винний в проблемах	29	8	7,46**
державна і суспільний устрій винні в проблемності	27	15	3,4**
складно вирішити побутові проблеми	22	23	0,27
постійні хвороби одного з сім'ї	19	15	1,22
діти змінилися – їх складно виховувати	3	18	6,04**
складно достатньо часу виділити на сім'ю через роботу	7	21	4,76**

Структура інтерв'ю передбачала ряд блоків, за підсумками яких отримано загальні емпіричні дані Отже, відповідно до визначених блоків інтерв'ю нами проаналізовані особливості функціонування проблемних сімей (сімейних проблем), параметрів сімейної системи і її стабілізаторів (сімейних правил, історії, міфів), специфіка механізмів соціалізації в проблемній сім'ї.

Тож, почнемо розгляд змістовних чинників функціонування сімейних систем із розгляду проблем, які відображають ускладнені аспекти життя сімей. Тож, показники вираженості сімейних проблем досліджуваних двох груп представлені у табл.1 (діагностично вагомо, що особливо в групі проблемних сімей має місце поєднання декількох проблем у функціонуванні сімейної системи – відповідно, відсоткові значення, представлені в таблиці, феноменологічні відносно кожної окремої проблеми і в сумі перебільшують 100%).

Як свідчать дані табл.1, зафіксовані суттєві відмінності у вираженості сімейних проблем представників групи проблемних сімей та сімей, що нормально функціонують. Зокрема, для проблемних сімей значно більшою мірою властиві проблеми: нестачі грошей ($\varphi^*=1,65$, $p\leq 0,05$), руйнування стосунків у родині через поведінку батька ($\varphi^*=8,39$, $p\leq 0,01$), руйнування сімейного життя через поведінку матері ($\varphi^*=5,16$, $p\leq 0,01$), порушення функціонування родини через поведінку дитини ($\varphi^*=6,96$, $p\leq 0,01$), порушення сімейного життя через те, що інші члени родини намагаються внести в нього свої корективи ($\varphi^*=2,53$, $p\leq 0,01$), звинувачення соціуму у проблемах в такій категорії сімей ($\varphi^*=7,46$, $p\leq 0,01$), звинувачення держави у проблемах сімейного життя ($\varphi^*=3,4$, $p\leq 0,01$). Ці проблеми за своїм змістовним наповненням не однорідні. Зокрема, можемо визначити дві групи проблем, що руйнують функціонування у проблемних сім'ях. Першу групу складають дійсні проблеми функціонування проблемної сім'ї, коли такі порушення стосунків і виконання функцій поєднуються у свідомості досліджуваних з поведінкою певних членів сім'ї – батька, матері, дитини, інших членів сім'ї. Другу групу проблем складають проблеми, що у свідомості досліджуваних пов'язані з кризовими явищами суспільства і відображають роль метачинників функціонування сім'ї – нестача, фінансів, негативний вплив суспільних явищ, тощо.

Діагностична значима є перевага проблеми, коли батько руйнує функціонування сім'ї, що відображає негативну роль батьківської фігури в проблемній сім'ї (ї пов'язано з визначеними коаліціями дитини та матері проти батька). У цьому випадку саме поведінка батька задає характер дисфункціональності сімейної системи – він вживає наркотики, пиячить, проявляє фізичну агресію до членів сім'ї, «ізолюється від сімейного життя», тощо. Проблеми у функціонуванні сімей експериментальної групи значно меншою мірою обумовлені поведінкою матері, що відображає її переважальну роль у збереженні функціонування сімейної системи та забезпеченні емоційних контактів у стосунках.

Специфічним видом сімейної проблеми є порушення функціонування внаслідок поведінки дитини, що узагальнено у проблемі «дитина руйнує сім'ю». У такому випадку мова йде про порушення поведінки дитини – прогули школи, вживання психоактивних речовин дитиною, постійні конфлікти дитини з батьками та небажання взаємодіяти з ними, тощо. Ці порушення поведінки, на думку батьків, як відмічено в їх протоколах, не дають їм можливості нормально

організувати сімейне життя і виконати свої функції. Хоча, реально, дана проблема таких сімей найбільшою мірою відображає сутність сімейних проблем, – вони, переважно, існують у свідомості членів сімей, ускладнюючи функціонування сімейної системи. Меншою мірою сімейні проблеми існують в реальному, об'єктивному плані. Істотно, що проблемна поведінка дитини ускладнює виконання батьківських функцій, проте виділення такої поведінки у якості сімейної проблеми свідчить більше про неспроможність і небажання батьків вирішувати такі проблеми. Окрім того, поява такої поведінки у дитини є наслідком порушення виховних і соціалізувальних впливів у проблемній сім'ї в минулому. Тому, таку проблему інтерпретуємо наступним чином: батьки самі спонукали нестачу виховних впливів на дитину, дитина проявила негативні поведінкові явища, а батьки повторно проявили неспроможність виконати свої функції, проте звинувачують у цьому дитину.

Сімейна проблема у вигляді негативного впливу інших членів сім'ї на її функціонування також можемо інтерпретувати не як типову проблему сімей. Мова, скоріше, йде про те, що порушення виконання виховних та організаційних функцій батьків викликає негативну реакцію у бабусь і дідусів, які намагаються покращити сімейну атмосферу. Натомість, такі намагання родичів батьківська діада проблемної сім'ї сприймає як «надмірне втручання» і ідентифікує як сімейну проблему.

Стосовно другої групи сімейних проблем, що відображають метачинники функціонування сімей, то в даному випадку, мова також йде про викривлене сприймання соціальної дійсності батьківською діадою проблемної сім'ї та їх орієнтацією на зовнішній локус контролю, коли джерела проблем віднаходяться в соціальних інститутах, державному устрої, а не у власній недбалості, небажанні докладати зусилля для реалізації батьківських функцій. До речі, в подальшому аналізі такі проблеми узагальнені в єдиний смисловий конструкт для кластеризації з огляду на їх семантичну близькість.

У групі сімей, що нормально функціонують, зафіксована перевага інших сімейних проблем – «діти змінилися – їх складно виховувати» ($\varphi^*=6,04$, $p\leq 0,01$) та «складно достатньо часу виділити на сім'ю через роботу» ($\varphi^*=4,76$, $p\leq 0,01$). Семантика таких проблем серед представників сімей, що нормально функціонують, відображається від групи проблемних родинних союзів. Зокрема, акцент у осмисленні проблем сімей зміщується на намагання батьків віднайти спільну мову з дитиною, організувати свій час для максимально ефективного виконання батьківських функцій. Хоча, тенденція зовнішнього детермінування проблем у сім'ї зберігається значною мірою і в сім'ях, що нормально функціонують.

Вагомим компонентом, що організує діяльність сімейної системи є сімейні історії, що відображають характер розгортання стосунків у подружній парі, є специфічною проблемою, що несе емоційне навантаження, навколо якої формується конфлікт у родині, який періодично повторюється. Тож, у табл. 2 представлено порівняння вираженості сімейних історій представників двох

досліджуваних груп. Сімейні історії виражені, як і проблеми, феноменологічно, тому їх загальна відсоткова частка перевищує 100%

Таблиця 2

Вираженість сімейних історій у проблемних сім'ях та сім'ях, які нормально функціонують, %

Сімейна історія	ЕГ	КГ	ϕ^*
батьки так робили, ми так робимо	38	25	3,21**
батьки так робили, не хочу так робити	35	12	6,39**
батьки так робили, і я так робитиму	15	22	2,07*
батьки так робили, я не знаю чи робитиму так	12	9	1,12
батьки не звертають увагу на дитину і вона вирішує все сама, стає самостійною	55	5	13,95**
через відсутність нормального виховання дитина стала більш адаптивною	58	2	16,55**
ми єдина родина і можемо здолати всі перешкоди	0	32	13,76**
наша сім'я продовжує давні традиції і тому успішна	3	15	4,48**
приклад батьків є основою для поведінки дитини	6	35	8,82**
наша сім'я з самого початку заснування характеризується єдністю	0	18	10,02**

Як бачимо з таблиці 2, представники проблемних сімей та родинних союзів, які нормально функціонують, відрізняються за властивими їм сімейними історіями, що задають змістовні параметри побудови їх сімейної взаємодії. Зокрема, представникам проблемних сімей більше властиві такі сімені історії: «батьки так робили, ми так робимо» ($\phi^*=3,21$, $p \leq 0,01$), «батьки так робили, не хочу так робити» ($\phi^*=6,39$, $p \leq 0,01$), «батьки не звертають увагу на дитину і вона вирішує все сама, стає самостійною» ($\phi^*=13,95$, $p \leq 0,01$), «через відсутність нормального виховання дитина стала більш адаптивною» ($\phi^*=16,55$, $p \leq 0,01$). Тобто, у аналізі сімейних історій представників проблемних сімей можемо визначити дві групи конструктів. Першу групу складають конструкти, які відображають схильність чи не схильність представників сім'ї відтворювати значимий для них досвід взаємодії, засвоєний у батьківських сім'ях. При цьому, більшість представників батьківських діад схильні відтворювати досвід поведінки своїх батьків у сім'ях, що свідчить про їх походження із дисфункціональних сімей. Натомість, значна частина дітей із проблемних сімей не бажать відтворювати досвід, який вони спостерігають у стосунках в батьківській сім'ї. Вагома роль таких сімейних історій свідчить на користь переважаючої ролі власного досвіду особистості, набутого у процесі сімейної соціалізації, в побудові власної моделі сімейних стосунків, що транслюється у свідомості у вигляді відповідних сімейних історій, конфігурацій стосунків, правил, патернів поведінки, тощо. Це порушує питання про сутність механізмів

соціалізації у проблемній сім'ї, де сімейні історії, поряд із патернами взаємодії та конфігураціями, є чинником трансляції такого досвіду.

Другу групу сімейних історій проблемних родин можемо визначити як специфічні наслідки переінтерпретації власної негативної ролі у вихованні дитини. Мова йде у даному випадку про сімейні історії «батьки не звертають увагу на дитину і вона вирішує все сама, стає самостійною» та «через відсутність нормального виховання дитина стала більш адаптивною». Ці історії відображають прагнення батьків із проблемних сімей висунути штучні причини невиконання ними своїх батьківських обов'язків. Адже вони не докладають зусиль для виховання дитини і сконструювали історію про те, що їх бездіяльність провокує розвиток самостійності та адаптивності у дитини. Реально, можемо спостерігати дійсні підвищення більш психологічно зрілих позицій у проблемних сім'ях, не зважаючи на порушення емоційних зв'язків із батьками та не виконання останніми своїх виховних функцій. Тобто, такі історії покликані обґрунтувати батькам їх бездіяльність і відображають визначені нами раніше тенденції до більшої самостійності і адаптивності дитини в проблемних сім'ях.

Натомість, представникам сімей, що нормально функціонують, властиве переважання таких сімейних історій: «батьки так робили, і я так робитиму» ($\varphi^*=2,07$, $p \leq 0,01$), «ми єдина родина і можемо здолати всі перешкоди» ($\varphi^*=13,76$, $p \leq 0,01$), «наша сім'я продовжує давні традиції і тому успішна» ($\varphi^*=4,48$, $p \leq 0,01$), «приклад батьків є основою для поведінки дитини» ($\varphi^*=8,82$, $p \leq 0,01$) та «наша сім'я з самого початку заснування характеризується єдністю» ($\varphi^*=10,02$, $p \leq 0,01$). Загалом, семантика сімейних історій представників контрольної групи більше наповнена конструктами єдності, продовження традицій, успішності. Це відображає більш сприятливу психологічну атмосферу у таких сім'ях, що виражається у їх прагненнях реалізувати засвоєну програму стосунків у сім'ї з метою покращення життя усіх членів родини з орієнтацією на єдність та взаємну підтримку. Такі історії, визначені батьками, знаходять і своє вираження у прагненні дітей реалізувати відповідні моделі поведінки у власному сімейному житті.

Нами також виявлена сімейна історія «батьки так робили, я не знаю чи робитиму так», що властива рівною мірою представникам двох досліджуваних груп. Дана історія відображає невизначену позицію дитини у власній налаштованості реалізувати засвоєні в батьківських сім'ях моделі поведінки і сімейної взаємодії. Дана історія дещо більше властива дітям із проблемних сімей (на 3%) і пояснюється емоційно негативним ставленням дитини до стосунків у сім'ї, що поєднується із відсутністю психологічних ресурсів у дитини для реалізації іншого патерну поведінки.

Тобто, узагальнивши, можемо визначити, що сімейна історія відіграє важливу роль в організації сімейного життя, оскільки задає вектори осмислення минулого досвіду та його вплив на актуальну систему сімейних стосунків.

Сімейні проблеми та історії організують сімейне життя через сімейні правила, що досліджені нами в рамках інтерв'ю і подані у таблиці 3.

Таблиця 3

Вираженість сімейних правил у проблемних сім'ях та сім'ях, які нормально функціонують, %

Сімейні правила	ЕГ	КГ	ϕ^*
слово батьків недоторканне	36	22	3,56**
кожен окремо	39	4	10,82**
коли вигідно – виховую	28	3	8,77**
діти і батьки проводять час разом	3	24	7,73**
діти повинні проводити мало часу з друзями	2	11	4,48**
діти не повинні проводити багато часу в інтернеті	3	35	10,5**
діти повинні займатися саморозвитком	10	25	4,61**
діти і батьки проводять відпочивають разом	7	32	7,63**
діти і батьки відвідують спільні свята	2	28	9,5**
діти і батьки виконують разом домашні справи	3	38	11,21**
батьки поважають думку дітей	1	5	2,87**
діти поважають слово батьків	1	42	13,84**
у кожного є свої межі, які не порушуються	0	12	8,08**
діти завжди виконують доручення батьків	0	35	14,48**
є спільні сімейні традиції, яких треба дотримуватися	0	21	10,89**

Як свідчать дані табл. 3, представники двох досліджуваних груп суттєво відрізняються за властивими їм правилами сімейного життя. Зокрема, досліджувані із проблемних сімей відзначили такі правила: «слово батьків недоторканне» ($\phi^*=3,56$, $p \leq 0,01$), «кожен окремо» ($\phi^*=10,82$, $p \leq 0,01$), «коли вигідно – виховую» ($\phi^*=8,77$, $p \leq 0,01$), що відображають поєднання суперечливих тенденцій у виховних впливах в проблемній сім'ї. З одного боку, батьки прагнуть чіткого і повного виконання своїх наказів, бажаної лінії поведінки. З іншого боку – їх виховні впливи не постійні, залежать від настрою, бажання чи інших факторів. Це призводить до дезорієнтації дитини в системі виховних впливів, адже в одних ситуаціях батьки нічого від неї не вимагають, бо зайняті своїми справами, а потім, в інших ситуаціях, висуюють до неї підвищені вимоги.

Натомість, представники сімей, що нормально функціонують, мають більш розширену систему правил, що регулюють життєдіяльність сімейної системи. Зокрема, вони визначили такі правила: «діти і батьки проводять час разом» ($\phi^*=7,73$, $p \leq 0,01$), «діти повинні проводити мало часу з друзями» ($\phi^*=4,48$, $p \leq 0,01$), «діти не повинні проводити багато часу в інтернеті» ($\phi^*=10,5$, $p \leq 0,01$), «діти повинні займатися саморозвитком» ($\phi^*=4,61$, $p \leq 0,01$),

«діти і батьки проводять відпочивають разом» ($\varphi^*=7,63$, $p\leq 0,01$), «діти і батьки відвідують спільні свята ($\varphi^*=9,5$, $p\leq 0,01$)», «діти і батьки виконують разом домашні справи» ($\varphi^*=11,21$, $p\leq 0,01$), «батьки поважають думку дітей» ($\varphi^*=2,87$, $p\leq 0,01$), «діти поважать слово батьків» ($\varphi^*=13,84$, $p\leq 0,01$), «у кожного є свої межі, які не порушуються» ($\varphi^*=8,08$, $p\leq 0,01$), «діти завжди виконують доручення батьків» ($\varphi^*=14,48$, $p\leq 0,01$) та «є спільні сімейні традиції, яких треба дотримуватися» ($\varphi^*=10,89$, $p\leq 0,01$).

Діагностично значимою є відсутність правил в групі проблемних сімей (наприклад: «у кожного є свої межі, які не порушуються», «діти завжди виконують доручення батьків», «батьки поважають думку дітей», «є спільні сімейні традиції, яких треба дотримуватися» тощо), що свідчить про незацікавленість батьків побудовою гармонійних стосунків у родині, привертання уваги до цінності особистості дитини.

Система сімейних історій, правил та проблем породжує ряд сімейних міфів, що визначаються як певні захисні механізми для підтримки єдності у дисфункціональних сім'ях; певна форма об'єднання всіх членів сім'ї, ідея чи образ, це знання, яке розділяється всіма членами сімейної системи. Нами проаналізовані переважаючі сімейні міфи, що сконструйовані досліджуваними двох груп. Ці дані подано в табл.4.

Таблиця 4

Вираженість сімейних міфів у проблемних сім'ях та сім'ях, які нормально функціонують, %

Сімейні міфи	ЕГ	КГ	φ^*
виживаємо як можемо	52	32	4,67**
проблеми нас об'єднують	32	28	1,01
діти отримують школу життя	32	8	7,19**
заручники обставин	30	6	7,59**
все буде добре	62	44	4,14**
нам допоможуть	28	8	6,19**
ми все зможемо здолати	0	25	11,97**
коли покращиться становище, заживемо краще	10	41	8,17**
якщо кожен робитиме те, що повинен – життя сім'ї покращиться	0	26	12,24**

Як видно з табл. 4, представники двох груп відрізняються за властивими їм міфами, що дозволяють їм організувати сімейне життя. Зокрема, представники проблемних сімей більше схильні до використання міфів «виживаємо як можемо» ($\varphi^*=4,67$, $p\leq 0,01$), «діти отримують школу життя» ($\varphi^*=7,19$, $p\leq 0,01$), «заручники обставин» ($\varphi^*=7,59$, $p\leq 0,01$), «все буде добре» ($\varphi^*=4,14$, $p\leq 0,01$) та «нам допоможуть» ($\varphi^*=6,19$, $p\leq 0,01$). Такі міфи відображають типову позицію представників проблемних сімей. Вони одночасно і акцентують увагу на своєму скрутному становищі, що детерміноване зовнішніми обставинами, і чекають допомоги ззовні, не

проявляючи власної направленості щось змінювати у власному житті. Специфічним міфом є впевненість у тому, що діти в умовах виховання в проблемній сім'ї покращують певні особистісні характеристики, що відображає своєрідне перекручування інтерпретаційної схеми «виховний вплив та його наслідок для дитини». У цьому випадку їх усунення від виховання дітей інтерпретується як сильна сторона сімейного життя.

Натомість представники сімей, що нормально функціонують, більше використовують міфи «ми все зможемо здолати» ($\varphi^*=11,97$, $p\leq 0,01$), «коли покращиться становище, заживемо краще» ($\varphi^*=8,17$, $p\leq 0,01$) та «якщо кожен робитиме те, що повинен – життя сім'ї покращиться» ($\varphi^*=12,24$, $p\leq 0,01$). Діагностично вагомо, що такі міфи майже не представлені в групі проблемних сімей. Семантика таких міфів відображає більш чітку орієнтацію представників сімей, що нормально функціонують, на психологічне єднання, чіткий розподіл сімейних функцій як засіб покращення життя, хоча наявна і тенденція до зовнішнього локусу контролю в поясненні детермінації сімейних проблем. Це, також, доводиться достатньо вираженим міфом «проблеми нас об'єднують» у двох групах досліджуваних.

Висновки. Аналіз змістовних чинників соціалізації дитини в проблемній сім'ї дав змогу виявити специфічні сімейні проблеми, історії, міфи і правила, що закладають основи реалізації соціалізувальних впливів у таких сім'ях. Визначено, що сімейні проблеми в експериментальній групі детермінуються або ж порушенням функціонування певного члена сім'ї (переважно, батька), або ж впливом суспільних чинників, що ускладнюють життя сімей. Сімейні проблеми в родинах, що нормально функціонують, відображають намагання батьків віднайти спільну мову з дитиною, організувати свій час для максимально ефективного виконання батьківських функцій.

Сімейні історії проблемних родин відображають орієнтацію батьківської діади на репродукцію набутого в своїх нуклеарних сім'ях досвіду взаємодії (що також був проблемним) та переінтерпретацію власної негативної ролі у вихованні дитини зі зміщенням акценту на стимулюванні самостійності та адаптивності дитини внаслідок нівелювання виховних впливів. Натомість, семантика сімейних історій представників контрольної групи більше наповнена конструктами єдності, продовження традицій, успішності.

Сімейні правила проблемних родин суперечливі – поєднують тенденцію до чіткого виконання слів батьків дітьми при непостійних виховних впливах та усуненні батьків від процесу соціалізації. Натомість, правила сімей, що нормально функціонують, характеризуються підвищеними вимогами до поведінки дітей, наданням ваги розвитку дитини та слідуванням традицій сім'ї, спільному проведенню часу батьків і дітей.

Міфи проблемних сімей відображають їх орієнтації на акцентуванні уваги на своєму скрутному становищі, що детерміноване зовнішніми обставинами, і очікування допомоги ззовні, не проявляючи власної направленості щось змінювати у власному житті. При цьому, семантика міфів сімей, що нормально

функціонують, містить виражені орієнтації на психологічне єднання, чіткий розподіл сімейних функцій як засіб покращення життя, хоча наявна і тенденція до зовнішнього локусу контролю в поясненні детермінації сімейних проблем.

CONTENT ASPECTS OF SOCIALIZATION OF CHILDREN IN PROBLEMS FAMILIES: ANALYSIS OF FAMILY STABILIZERS

The article deals with the substantive aspects of the socialization of the child in a problem family, analyzes the stabilizers of the problem family system: family rules, myths, history, defining the character of relations between family members. It is proved that the whole set of these factors creates the atmosphere of socialization inherent in a certain type of family-friendly interaction, which is the fabric of socialization of the child in the family. It is noted that these substantive aspects lead to one or another interpretation of the experience acquired by the child in the parent's family, which in the future is expressed in a certain type of reproduction of family experience.

Key words: *problem family, socialization, socialization in a problem family, socializing the influence of the family.*

Література

1. Бандура А. Теория социального научения: пер. с англ. СПб.: Евразия, 2000. – 320 с.
2. Кон И.С. Ребенок и общество: Историко-этнографическая перспектива. М.: Наука, 1988. – 270 с.
3. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста / Дж. Г. Мід - Київ: Укр. центр духовної. культури, 2000. – 416 с.
4. Москаленко В.В. Соціальна психологія. / В.В. Москаленко - Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
5. Петрунько О.В. Особливості соціалізації у нестабільних суспільствах // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – 2008. Т. 15. Ч. 2. – С. 117-124.
6. Сєдих К.В. Психологія сім'ї / К.В. Сєдих. - Київ: Академія, 2017. – 192 с.
7. Склярчук А.В. Соціалізувальні можливості сім'ї // Проблемы современного педагогического образования. Сер.: Педагогика и психология. – 2015. Вып. 48. Ч. 3. – С. 285-293.

Транслітерація

1. Bandura A. Teoriya sotsialnogo naucheniya: per. s angl. SP. : Evraziya, 2000. – 320 s.
2. Kon I.S. Rebenok i obschestvo: Istoriko-etnograficheskaya perspektiva. M. : Nauka, 1988. – 270 s.
3. Mid Dj. G. Duh, samist i suspilstvo. Z tochki zoru sotsialnogo bihaviorista / Dj. G. Mid - Kiiv: Ukr. tsentr duhovnoï. kulturi, 2000. – 416 s.

4. Moskalenko V.V. Sotsialna psihologiya. / V.V. Moskalenko - Kiïv: TSentr navchalnoi literaturi, 2005. – 624 s.

5. Petrunko O.V. Osoblivosti sotsializatsii u nestabilnih suspilstvah // Aktualni problemi psihologii. Zbirnik naukovih prats Institutu psihologii im. G.S.Kostyuka APN Ukraïni. – 2008. T. 15. CH. 2. – S. 117-124.

6. Sedih K.V. Psihologiya sim'i / K.V. Sedih. - Kiïv: Akademiya, 2017. – 192 s.

7. Sklyaruk A.V. Sotsializovalni mojlivosti sim'i // Problemyi sovremennoho pedagogicheskogo obrazovaniya. Ser.: Pedagogika i psihologiya. – 2015. Vip. 48. CH. 3. – S. 285-293.

Склярук Анастасія Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Класичного приватного університету, м. Запоріжжя.

УДК 159:364.2:[923.3]

Спицька Л.В.

СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСІБ ЗРІЛОГО ВІКУ

В статті розкрито соціально-психологічні основи корекції афективних розладів в кризові періоди життя особистості зрілого віку. Визначено концептуальні основи розвитку та подолання афективних розладів в кризові періоди життя особистості зрілого віку на засадах системно-синергетичної методології, згідно з якою розвиток афективних розладів має нелінійну динаміку, траєкторія якої включає фрактали передиспозиції (сімейний дезонтогенез) та результату, а також латентний та ініціальний фрактали, як інтервали розвитку дисипативної системи з внутрішніми механізмами самоорганізації і саморозвитку й різноманітними траєкторіями руху у багатовимірному просторі життєвого шляху особистості зрілого віку, зокрема в його кризові періоди. Розкрито соціально-психологічні особливості тривожних та депресивних кластерів афективних розладів особистості зрілого віку в кризові періоди життя, як найбільш поширених та суїцидонебезпечних. Проведено структурно-рівневий аналіз соціально-психологічних чинників афективних розладів особистості зрілого віку в кризові періоди життя та здійснено їх диференціацію на макро-, мезо- та мікрорівнях. Розроблено та впроваджено соціально-психологічну систему корекції афективних розладів в кризові періоди життя особистості зрілого віку на первинному, базовому, корекційному і аналітичному рівнях (у фракталах передиспозиції, у латентному, ініціальному та результативному фракталах відповідно) з визначенням методологічних і змістово-процесуальних засад та основних складових її ефективної реалізації в напрямку адаптивного інжинірингу та моніторингу психічного здоров'я.